

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Lidé a bohové ve starověkých náboženstvích

Antické Řecko a Řím

Magdalena Soukupová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Lidé a bohové ve starověkých náboženstvích

Antické Řecko a Řím

Magdalena Soukupová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, Csc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále děkuji své rodině za podporu a trpělivost.

Obsah

1) Úvod.....	1
2) Vymezení antiky.....	3
3) Antické náboženství.....	4
3.1 Charakteristika.....	4
4) Řecko.....	7
4.1 Doba před Homérem.....	7
4.1.1 Minojské a mykénské kultury.....	7
4.2 Homérské období, náboženství jeho eposů.....	8
4.2.1 Bohové.....	10
4.2.2 Hrdinové (héroové).....	16
4.3 Archaické a klasické období Řecka.....	17
4.4 Tajná náboženství v Řecku- mysteria, orfismus.....	19
4.5 Helénismus.....	20
4.6 Zánik řeckého náboženství.....	21
5) Řím.....	21
5.1 Římské náboženství.....	22
5.2 Doba republikánská (509 př. n. l. - 31 př. n. l.).....	23
5.3 Doba císařská (31 př. n. l. – 476 n. l.).....	23
5.4 Divotvůrci a gnostikové.....	24
5.5 Zánik římského náboženství.....	25
6) Vztah antických filozofů k pojmu boha.....	26
7) Závěr.....	30
8) Seznam použité literatury a pramenů.....	31
9) Resumé.....	33

1) ÚVOD

Tato bakalářská práce se snaží vykreslit stručný nástin a přehled antického náboženství, společně s životem člověka. Nacházíme se tedy, jak v oblasti historie a mytologie, tak ve filozofii náboženství. Historie se zabývala jednotlivými řeckými a římskými dějinami. Konkrétně v Řecku obdobím klasickým a archaickým. V Římě to byla éra republiky, či císařství. V každé této části je zachycena proměna náboženství. Mytologie se zde soustřeďovala na příběhy bohů a polobožských héroů. Současně nelze opomenout, že v tomto období již i filozofie hraje významnou úlohu v pohledu na náboženství.

Cílem této práce je na základě shrnutí náboženských představ starého Řecka a Říma zachytit vztahy lidí a bohů. Následná konkretizace řeckého a římského božstva napoví více. V oblasti filozofie bude práce obohacena o názory vybraných filozofů (Epikúros, Démokritos, Xenofanés, Pythagoras, Sokrates, Platón, Aristoteles).

Autorka, jak již bylo zmíněno, nepretenduje na kompletní analýzu zvolené problematiky. Jde jí o otevření rozsáhlého tématu, které se může stát podnětem k dalším pracím.

Text je rozdělen do 5 hlavních částí. První část se zabývá tím, co antika představuje.

Starověké Řecko bylo, jak jinak, než kolébkou naší evropské civilizace. Prakticky většina historických epoch se vrací zpět k antickému ideálu. Tento kult se dostává a rozšiřuje po Evropě velmi rychle v jakékoliv podobě, ať už se jednalo o umění, lékařství, filozofii, matematiku. Po porážce v roce 146 př. n. l. se Řecko stává provincií Říma a ztrácí svůj vliv. O více než 150 let později dochází i k úpadku římské kultury, díky rozdělení na Západořímskou a Východořímskou říši.

Následovat bude charakteristika atického náboženství. Tento nástin má pomoci pochopit základní aspekty vztahu člověka a víry. Důležitým znakem je zde polyteismus, který hraje velmi významnou roli.

Třetí část se věnuje výhradně Řecku. Počátkům řecké civilizace, které nacházíme u minojských a mykénských kultů. Následovat bude Homér, jeho slavné báje a konkretizace

jednotlivých bohů. V této pasáži jsou zmíněni, vzhledem k omezenému rozsahu práce, pouze bohové nejvyšší. Spolu s řeckým bohem je vždy uveden jeho protějšek z římského náboženství. Toto srovnání je zde uvedeno úmyslně, aby byla vidět nápadná podobnost. K božstvům zajisté patří i hrdinové (héroové), potomci obyčejných lidí a bohů. V této části jsou zmíněni vybraní hrdinové. Z nichž nejslavnější byl Odysseus. Známy je také Achilleus, Orestes, Hérakles atd. V návaznosti na Homéra autorka uvádí klasické a archaické období antického Řecka, kde je patrná snaha filozofů oprostit se od jeho bájí. Snaží se o to jak Xenofanés, tak Epikúros. V této éře také dochází k potlačení vztahu člověka jako jedince k bohu. Lidé, kteří tento vztah nadále praktikovali, byli považováni za přívržence různých sekt. Příkladem jsou mystéria a orfismus. Následující helénská doba je typická pro Alexandra Makedonského, jehož prostřednictvím se do Řecka dostávají nové kultury. Poslední částí řecké epochy je její zánik a potlačení suverenity ze strany Říma. Díky těmto okolnostem následuje další část práce, tím je starověký Řím.

Část věnovaná starověkému Římu bude obohacena o specifické rysy oproti řecké kultuře, aby byl vidět nápadný kontrast. Historická epocha antického Říma je rozdělena na dobu republikánskou a císařskou. V době republikánské docházelo také k pronikání mnoha kultů, stejně tak, jak tomu bylo v Řecku. Naopak císařská epocha je spojena od 3. stol. př. n. l s termínem *deminus et deus*. Tento termín vyjadřoval císaře a boha v jedné osobě. V návaznosti na tuto část je zde zařazeno téma Divotvůrci a gnostikové. Následovat bude kapitola o úpadku římského náboženství a nastolení křesťanství.

Poslední pasáží této práce je pojetí boha v učení vybraných antických filozofů. Autorka zde uvádí Demokrita, Pythagora, Sokrata, Platóna, Aristotela a jejich myšlenkové dedukce o existenci něčeho, čemu bychom v dnešní době mohli říkat bůh.

Při zpracování tématu bylo využito metody deskripce (popis jednotlivých bohů, epoch, filozofů atd.), komparace (využita v porovnávání řeckých a římských bohů), analýzy (identifikace jednotlivých vztahů k božstvu) a interpretace.

2) VYMEZENÍ ANTIKY

Termín „antika“ je odvozen od latinského slova *antiquus*, což v překladu znamená „starý“. Proto se tento pojem vztahuje na „staré dějiny“ jakékoliv kultury, ať už se jedná o Čínu, Indii, Afriku atd. V běžném kontextu se však pojmem „antika“ označují kulturní dějiny řeckého a římského starověku ve Středomoří. Právě toto pojetí antiky je známo a rozšiřuje se i v budoucnosti. Jako příklad můžeme uvést J. W. Goetheho, který se od Řeků a Římanů chtěl naučit pravého člověčenství. Také renesanční humanismus považoval epochu řecko - římského starověku za něco naprosto nadčasového.¹ Dle tohoto antického ideálu se snažil přetvořit člověka, navrátit mu antickou vzdělanost, neboť ve středověku tato vzdělanost upadá a člověk se stává barbarem.

Pojem „starověké Řecko“ má na rozdíl od států z východu geografický smysl. Jednalo se o 200 městských států (*polis*). Slovo *polis* označovalo tyto městské státy, které byly ohraničeny řekami, pohořím, atd. Geografické území městských států činilo 72 000 km. Mezi největší státy patřila Sparta, Korint, Attika.² Zároveň však pojem „*polis*“ označoval spolek osob, které daný stát řídily. Jednalo se o dospělé mužské občany, kteří rozhodovali o chodu dané *polis*. Občané museli být své *polis* oddáni, zároveň však vytvářeli i jiná společenství (lidová shromáždění, úřady, rady atd.) Zajímavostí je, že participace žen a otroků byla v politickém dění naprosto nepřipustná.³ Jak tvrdí Igor Lisový, systém hodnot pro antickou řeckou *polis* byl následující: 1) pojem občanství se všemi lidskými právy a cívty;

2) soudržnost občanského kolektivu;

3) zvýšení patriotického citu;

4) racionalistické myšlení Řeků, víra člověka v jeho rozum.⁴

Slovy „starověký Řím“ se označuje nejen město Řím, ale také stát (Řím, Itálie i provincie). Pokud se zaměříme na *polis* v Římě, můžeme ji označit jako *res publica* (věc, která je veřejná, týká se všech lidí). Jak již název napovídá, měl by se tedy brát zřetel na jakéhokoliv příslušníka lidské rasy, ale nebylo to tak. Jak v Řecku, tak v Římě, byly vyloučeny ženy, otroci a cizinci z veškeré účasti na chodu obce. Z počátku byli bezvýznamní

¹ REBENICH, Stefan. *Antika: 101 nejdůležitějších otázek*, s. 11.

² LISOVÝ, Igor. *Za stínem minulosti: kapitoly o antické každodenní kultuře* 1, s. 9.

³ REBENICH, Stefan. *Antika: 101 nejdůležitějších otázek*, s. 15.

⁴ LISOVÝ, Igor. *Za stínem minulosti: kapitoly o antické každodenní kultuře* 1, s. 20.

i plebejové, což byli rolníci, obchodníci a řemeslníci. Postupem času se tento „stav“ dostává do popředí válečným tažením. Díky těmto tažením se plebejové mohli částečně podílet na politickém dění prostřednictvím svého tribuna lidu.⁵

Jak již bylo avizováno v předchozí části, v Řecku oproti Římu nebyla žádná vrstva, která by utlačovala ostatní. Řecký občan mohl být jak politik, tak obchodník, nebyla zde žádná manýra, která by nedovolila obyčejným lidem navštěvovat knihovny, divadla, různá shromáždění. Díky demokracii mohl mít člověk svobodu slova, proto se v antickém Řecku rozvíjelo řečnické umění. Jako příklad autorů, kteří se tímto oborem zabývali, bychom mohli uvést Perikla, Isokrata. Východiskem celé antické kultury byla zejména oslava člověka jako takového, jeho schopností, dovedností a sil. Tímto problémem se zabýval Sofokles, velice významný athénský politik a dramatik.⁶

Koncept antické kultury velmi ovlivnil jak minulost, tak přítomnost a budoucnost celého světa. Důležitým aspektem není ovšem jen politická, či sociální sféra. Je tu i náboženství a filosofie, které hrály důležitou roli v životě člověka.

3) ANTICKÉ NÁBOŽENSTVÍ

3.1 Charakteristika

Náboženství v antice hrálo zcela neobyčejnou roli, jak pro člověka samotného, tak pro společnost. Právě náboženství bylo v dané době jakýmsi morálním kodexem, který se snažil udržet jasný, ale pomyslné zákony na pevné uzdě. Ten, kdo stál nad tímto morálním kodexem, byli bohové. Ať už se jednalo o spravedlnost, moudrost, lásku, krásu, boj, zdraví, či přírodní vlivy. Antické náboženství bylo podrobena také velké kritice, různým zvrátům a mnoho dalším strastiplným zkouškám. Vše však překonalo a člověk neztratil víru.⁷

Je třeba si uvědomit, že abychom poznali celek antické kultury, musíme znát všechny její jednotliviny, do toho patří i náboženství.

Typickým rysem náboženství starých Řeků a Římanů je polyteismus, mnohobožství.

⁵ Tamtéž, s. 23.

⁶ Tamtéž, s. 18.

⁷ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 7.

Na konci období antiky však dochází k tzv. henoteismu (z řeckého *heis*, hen „jedno, jeden“). Tento termín označoval zdůraznění jednoho boha povýšeného nad všechny ostatní. U tohoto termínu nejde o popření existence ostatních bohů, ale pouze o vytvoření jakési hierarchie, kdy člověk se obrací ke svému oblíbenému bohu. Jednotlivé polis uctívaly své bohy, zároveň akceptovaly bohy jiných obcí. Často tento bůh neměl ani vlastní jméno, nebyl nijak pojmenován, a proto mohlo docházet k synkretismu⁸ bohů z různých obcí.⁹ Nebylo totiž možné, aby 2 bohové s odlišnými jmény měli stejné schopnosti, působnost, moc. Pokud k této konfrontaci došlo, vždy se jedno jméno stalo hlavním a to druhé vedlejším. Druhé jméno se stalo přídomek (epiteton) nebo přezdívkou (epiklésis). Tento přídomek nemusel vzniknout pouze tímto způsobem. Mohl se odvíjet od vlastnosti, která byla výjimečná. Příkladem pro řecký termín *sykrétismos* jsou bohyně blízké Velké matce bohů: Bohyně Héra splývala s bohyní Rheou stejně tak jako s Isidou, která následně byla ztotožňována s bohyní Selénou, Hekatou. Stejně to bylo u měsíčních bohyň, Seléné, Artemis.¹⁰

Božstva se také mohla projevovat na konkrétních a stálých místech, proto dostávala přídomek podle daného místa, jako tomu je v křesťanství; Panna Marie Hostýnská, Vranovská. Příkladem u Řeků je Apollón Delfský, či Klarský (V Delfách a Klaru byly známé věštírny).¹¹ Dále člověk začal jednotlivé bohy rozčleňovat do skupin podle toho, čím je tento bůh „patronem“.

Antické náboženství je nezjevené, nemá žádné posvátné knihy a díla, ve kterých by jednotlivá sdělení byla zaznamenána. Výjimkou jsou předpisy, které se vytvářely pro jednotlivé chrámy jako určitá pravidla chování uvnitř daného sakrálního prostoru. Nejdůležitější nepsané pravidlo spočívalo ve zvycích, které člověk získal od svých předků. Antické náboženství nebylo rovněž vyhraněnou církví - uskupením lidí, kteří by byli společně spjati jednotnou a danou vírou.

Antická víra nebylo jen náboženstvím nějakých primitivů. Jedná se o složitý systém, jeho počátky však zahaluje tajemství. Nemůžeme v nich ale hledat prvky totemismu, animismu, šamanismu atd. Některé spekulace tvrdí, že je zde jistá podoba s totemismem, tedy

⁸ Synkretismus - splynutí různých kultů a náboženství mezi sebou (LÖWE, Gerhard a Heinrich Alexander STOLL. *ABC antiky*, s. 363).

⁹ Tamtéž, s. 7-8.

¹⁰ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 15-16.

¹¹ Tamtéž, s. 15.

uctíváním totemového zvířete. Jako příklad uvádějí řeckého boha Poseidona, který je často spojován s koněm. Tyto spekulace jsou nicméně chybné, antické náboženství není teriomorfní, tj. uctívání bohů ve zvířecí podobě, ale je čistě antropomorfní. Řekové a Římané si všechny své bohy představovali v lidské podobě. Jejich bozi byli stejní jako lidé, jen větší, urostlejší a nesmrtelní. Jak je tedy možné, že se Zeus proměňoval v býka, a Pallas Athéna se dokázala proměnit ve vlaštovku, když se zjevovala Odysseovi? Řekové tento fakt odůvodňují tak, že se výhradně jednalo o jinou formu, ve které se daný bůh projevoval, aby mohl komunikovat s lidmi.¹² Tyto podoby bohů – *metamorfózy* - se nacházely ve vyprávěních (mythos). Mýtus pronikal rychle do literatury a života Řeků a Římanů díky umění řečnickému, jak už bylo zmíněno. Je třeba upozornit, že mýtus nebyl pramenem antického vyznání. Veškerá zpracování mýtů nebyla kodexem víry, ale měla spojitost spíše s tradicemi a zvyky náboženských svátků, soutěží. Mýty pouze předkládaly autorův názor, který měl ukázat, jaký je život bohů.¹³

Úcta k bohům byla projevována dary a obětmi, které lidé slibovali, za předpokladu, že bohové vyslyší jejich prosby. Toto pojetí velmi připomíná utilitaristickou a hédonistickou filozofii.¹⁴ Náboženství se zde stává jakousi shakespearovskou hrou – *Measure for measure*, tedy něco za něco.

Termínem *theisebeia* (ctění bohů, úcta k bohům) označovali náboženství. Existuje i podobný výraz *eusebeia*, což znamenalo zbožnost, bohabojnost. Až později se objevuje termín *theologia* (nauka o bozích). Antický člověk za náboženství považoval jakési uznání vyšší moci, úctu a následné její projevování.¹⁵

¹² VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 8-10.

¹³ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 22.

¹⁴ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 10.

¹⁵ Tamtéž, s. 10-11.

4) ŘECKO

4.1 Doba před Homérem

4.1.1 Minojské a mykénské kultury

Nejstarší stát, který vznikl v oblasti Egejského moře, se nacházel na ostrově Kréta. Jeho vznik se datuje k roku 2000 př. n. l. Tato kultura byla známá svými obřimi paláci, které byly zdobeny rostlinami, hvězdami, chobotnicemi, atd. Krétská společnost (minojská, jak se také nazývá) byla otrokářská a v čele celého státu stál král. Za zmínku stojí krétské hospodářství, jehož základem bylo zemědělství, které hrálo velkou roli i v náboženství. Díky zemědělství se objevuje kult ženského boha - bohyně země. Avšak představy o krétském náboženství jsou nejasné, protože v každé oblasti daného území ji lidé znázorňovali jiným způsobem. Tento kult bohyně matky byl zaznamenán i v pozdních řeckých bájích, kde se nachází i legenda o Diovi (nejvyšší z bohů), který se dle bájí narodil v horské jeskyni na Krétě, kde byl odkojen mlékem božské kozy a medem. Zeus je také spojen s legendou o býkovi a Evropě, dcerou sidónského krále, kde podle legend se měl Zeus přeměnit ve zlatého býka a unést Evropu a vzít si ji. Z jejich spojení se narodil Mínos, legenda mezi králi na tomto ostrově.¹⁶

Byl to Zeus, který Řeky doprovázel již od jejich počátků. Jeho jméno lze doložit i z tabulek ze středního a mladšího pozdně helladského období (1600-1200 př. n. l.). Tyto tabulky r. 1939 rozluštil Michael Ventris a John Chadwick. Označili text za tzv. lineární písmo B.¹⁷ Díky tomuto písmu je patrná existence boha Dia, jakožto i jiných bohů. Zeus zde nemá výsadní postavení, jako je tomu v době homérské a klasické. Významným je zde Poseidon, nejspíše proto, že Kréta je ostrovní stát, který ovládal jak souš, tak moře. V období 2000 - 1600 př. Kr. se na Krétu a další ostrovy dostává řada různojazyčných kultur. Řekové tyto kultury zpravidla označují jako Pelasgy, tedy původní obyvatelé.¹⁸ V 2. pol. 16. století se do popředí dostávají pevninská města, v čele stojí Mykény. Tato mykénská kultura záhy předčila krétskou společnost jen v tom, že svůj původ mykénská aristokracie hledala u bohů. K nejvýznamnějším bohům mykénského kultu patří Athéna, bohyně války, ale také

¹⁶ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*, s. 168.

¹⁷ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 39-40.

¹⁸ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 14.

ochránkyně paláce. Spojujeme ji s přízviskem Pallas (dívka). Athéna byla zobrazována jako dívka, která drží v ruce štít - původně tento štít byl ze dřeva a potažený kozí kůží. Další představitelkou byla Artemis, jednalo se o vládkyni zvěře. Většinou byla doprovázena průvodem laní, jako zbraň používala luk. Bohyně E - ra, nejspíše tedy Héra, byla bohyní plodnosti. V mykénském vyznání se ale nesetkáme s bohyní Afroditou, která v období homérském představuje bohyni lásky a krásy.¹⁹ Hlavními symboly této doby jsou: dvojitá sekera (labrys). Dále to byly chrámové sloupy, různé sošky a obrazy býků. Z vykopávek je také známá bohyně země, jak bylo uvedeno. Většinou byla zobrazována jako bohyně, která drží v rukách hady.²⁰

Krétsko - mykénská kultura postupem času ochabuje a kolem roku 1200 př. n. l. byla zničena. V následujícím období se formulují náboženské představy, které zachycuje Homér, a také Hesiodos.

4.2 Homérské období, náboženství jeho eposů

V první řadě si musíme uvědomit, že Homér byl básník a také autor eposů Iliada a Odysseia, a jak je již zvykem, každý autor si něco přimyslí, něco zveličuje, vše vytváří podle svých pohnutek a potřeb tak, aby mu daná situace vyhovovala. Jeho básně a eposy nejsou přímou kopií dané skutečnosti. V další části bychom se zaměřili na „homérské náboženství“.

Tato víra přebírá i prvky z minojsko – mykénské kultury. Homérské náboženství je značně polyteistické. Slavný řecký dějepisec Herodotos poukázal, že právě Homér a Hesiodos vytvořili pro bohy rodokmeny a připisovali jim různé vlastnosti.²¹ Bohové v homérovském pojetí se stávají něčím, co by Nietzsche nazval nadčlověkem. Antropomorfizace byla již patrná dříve, ale Homér bohy ještě více zlidštil.²² Antropomorfizace je v eposech upravená do systému, který nezná žádný pohyb. Tedy na minulost odkazuje jen zřídka. Nejstarší bůh Uranos je zmiňován pouze minimálně, spíše ve významu „nebe“. Dalším vládcem je Kronos, následně je svět rozdělen mezi vládu tří bratrů, což dokazuje verš z Iliady:²³

¹⁹ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 46-53.

²⁰ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*, s. 166.

²¹ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 98.

²² VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 15.

²³ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 79-80.

*„Tři jsme přec pokrevní bratři, jež Kronovi zrodila Rheia,
Zeus, pak já (Poseidon) a třetí je Hádés, jež v podsvětí vládne;
na tři části svět celý se dělí, má každý svou vládu.“²⁴*

Již zmíněný antický řecký básník, který žil v 8. st. př. n. l., Hesiodos, ve své knize Theogonia pojednává o vzniku a životě řeckých bohů. Dle tohoto autora byl na počátku Chaos - prázdný prostor, Gaia - země, Tartaros - temnota a Erós - láska. Ze země – Gaia - se zrodí Uranos - nebe - a Pontos - moře. Dále ze spojení Urana – nebe - a Gaia - země - se zrodí Titáni, obři Kykloповé a storucí Geanti. Protože byl Uranos příliš krutý, došlo ke vzpouře, kdy je Uranos sesazen Kronem. Kronos si následně vzal svoji sestru Rheu, která mu porodila celkem 6 dětí. Hestii, Demeter, Heru, Hada, Poseidona a Dia. Zeus připraví svého otce o vládu a společně s ostatními bohy přesídlí na Olymp, kde vládne.²⁵

Bozi jsou spjati s člověkem, pomáhají mu, zasahují přímo do jeho života. Žijí na posvátné hoře Olymp, kde mají své paláce. Jsou nesmrtelní. Pojídají ambrosii, pijí božský nektar, biologicky se od lidí liší tím, že mají odlišnou krev (íchór).²⁶ Důkaz této odlišnosti můžeme ukázat opět v Iliadě, citují:

„Ihned bohyni z rány krev božská se řinula, íchór, taková, jaká proudí jen v blažených bytostech božských, neboť nejedí chléb (odkaz na ambrosii) a nepijí jiskrné víno (odkaz na nektar)“.²⁷

Nesmrtelnost jim dává tento pokrm, ambrosia, kterého se dostává ve výjimečných případech i hrdinům či koním, aby načerpali energii a sílu. Bozi jsou vševědoucí, ale touto schopností nejvíce oplývají Hélios, Zeus, Apollón, zatímco například Poseidon tyto vlohy nemá.²⁸

²⁴ Homér. *Ílias*, s. 278.

²⁵ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 99.

²⁶ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 15.

²⁷ Homér. *Ílias*, s. 90.

²⁸ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 81.

Zajímavostí je, že bohové antického Řecka a Říma nejsou naprosto dokonalí, mají své neduhy, podléhají afektům, vášním. Příkladem může být Afrodita (manželka boha Héfaista) a Ares, kteří byli odhaleni při milostném poměru.²⁹ Tento poměr dokládá Odyssea:

„Pěvec už na loutnu hrál a krásně jim začínal zpívat o lásce Area a Kypřanky s členkou krásnou, v paláci Héfaistově jak prvně se sdružili spolu potají. Mnoho jí dal a zneuctil manželské lože Héfaista, božského pána.“³⁰

Homérský systém je velice spletitý, neboť každý bůh měl nejen potomky s jiným bohem, ale také s lidmi. Proto v následující části se budeme zabývat specifikací jednotlivých bohů. V předchozí části byli někteří bohové již zmíněni, ne však tak specificky na to, abychom je opravdu vystihli.

4.2.1 Bohové

Tento obsah bude strukturován systematicky. Počátkem zde budou předci nejvyššího boha Dia.

Není zde uveden například posel bohů Hermés, který byl považován za boha zlodějí a stád. Toto přízvisko mu bylo dáno díky báji, kde se uvádí, že slavný Hermés ukradl Apollónovi stádo dobytka. Nejsou zde uvedena ani nižší božstva - Músy (Músy snad jediné dokázaly přežít jak křesťanství, tak krutou inkvizici a pro básníky se staly značnou inspirací), Díké – bohyně spravedlnosti, Hebe a Ganymedes (slouží bohům jako číšníci při hostinách), Charitky, které jsou známé svým mladistvým půvabem a radostí. Moiry, sudičky, které byly pro antického člověka velmi důležité. A mnoho dalších. Jsou zde uvedeni pouze bohové nejvyšší.

Gaia

Bohyně země, matka všeho, co žilo a rostlo. Nejprve sama ze sebe zrodila boha Urana (nebe) a jeho bratra Ponta (moře). Když Uranos ovládl svět, stala se jeho manželkou. Porodila mu 12 potomků Titánů, mezi nimiž byla i matka Dia Rheia a otec Kronos, dále pak 3 obry Kyklopy a tři padesátihlavé a storuké obry. Podle legendy neměl Uranos své děti rád. Proto některé z nich uvrhl do nitra země a zakázal jim vycházet na svět. To však Gaia

²⁹ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 16.

³⁰ Homér. *Odysseia*, s. 103.

nemohla dopustit, přemluvila své syny Titány, aby otce svrhli. V čele tohoto povstání stál Kronos, otec nejvyššího boha Dia.

Gaia byla zobrazována jako důstojně vyhlížející žena.³¹

Kronos

Syn boha Urana a Gaii. Pomstil se svému otci za to, že jeho sourozence uvrhl do temnoty Tartaru. Vzal si svou sestrou Titánku Rheiu a měl s ní šest 6 dětí. (Hestii, Deméter, Héru, Háda, Poseidona, Dia). Kronos se obával toho, aby jeho děti neudělaly totéž, co on svému otci, proto každé se svých dětí po narození pozřel až na jednoho, Dia. Jeho matka ho ochránila tím, že ho tajně porodila a Kronovi podstrčila kámen zabalený do plen. To dokazuje i minojská civilizace. Zeus povstal proti svému otci, který byl nucen vyvrhnout jeho sourozence, následně byl vyhoštěn do Tartaru, kam Uranos dříve uvrhl své potomky.³²

Zeus x Jupiter

Nejvyšší bůh starých Řeků nebyl vždy nejvyšším bohem, viz výše. Řekové si představu o tomto nejvyšším bohu vytvořili podle člověka, podoby vládců tehdejších dob. Po vzpouře proti svému otci se měl stát vládcem on. Byli tu ale i jeho bratři Poseidon a Hádes, kteří s ním urputně bojovali proti otci. Vláda nad světem se rozdělila pomocí losu na 3 části. Jemu připadla země a nebe, Poseidon získal moře a Hádes podsvětí. Za manželku si vzal svou sestru Héru. S ní měl 3 syny- Area (boha války), Héfaista (boha kováře) a dceru Hébu (bohyni věčného mládí.). Zeus byl však velký záletník a s milenkami měl mnoho dalších potomků. S Deméter dceru Persefonu, s Létou Apollóna a Artemis a s Diónou dceru Afroditu. Nejmilejší ze všech dětí mu byla ale Athéna, kterou si zrodil sám ze své hlavy, odkud vyskočila v plné zbroji. O všechny své děti se řádně staral, lépe než o své milenky, neboť právě jeho děti sehrály významnou roli ve světových mýtech. Je znázorňován s kopím a bleskem, jeho přízvisko bylo bůh hromů a blesků. Symbolem je býk a stromem dub.³³

Protějškem v Římě byl Jupiter. O jeho rodičích a životě se dozvídáme až z řeckých dějin, kdy je ztotožňován s bohem Diem. Za otce mu přiřkli boha Saturna (tedy řeckého Krona) a za matku Opu (řeckou Rheiu). Vojtěch Zamarovský ve své knize Bohové a hrdinové antických bájí uvádí, že pokud bychom měli srovnat vztah lidí v Řecku a Římě k jejich

³¹ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 154.

³² Tamtéž, s. 253-254.

³³ Tamtéž, s. 467-471.

nejvyššímu bohu, tedy Diovi a Jupiterovi, nejspíše bychom došli k závěru, že více oblíbený byl Jupiter. Tento fakt je dán i tím, že Zeus se dle homérských eposů pokusil 2x vyhubit lidstvo. Znakem a symbolem boha Jupitera je orel a ze stromů, dub.³⁴

Poseidon x Neptun

Pro Řeky i Římany je velice důležité moře ať už z hlediska obživy, obchodu, tak i z hlediska náboženství. Mezi mořem a Helény je úzký svazek, který naplňuje bůh Poseidon. Za manželku měl Amfitritu, se kterou žil na dně oceánu. Vše pod mořem mu bylo podřízeno.³⁵ Je vyobrazován s trojzubcem, kterým mohl vyvolávat silně bouře. Pokud s ním udeřil o zem, vyvolal zemětřesení. Byl považován za nejobávanějšího boha, měl velmi prudkou povahu. Spolu s ním žily na mořském dně příšery, které používal ke své osobní pomstě. Příkladem je zde příšera, která měla pozřít Kefeovu dceru Andromedu; tu na poslední chvíli zachránil hrdina Perseus. Poseidon byl velmi mocný, dokazuje to i odkaz na minojsko - mykénské náboženství, kde byl považován za nejvyššího boha.³⁶

Římským bohem moře byl Neptun, původně byl pouze bohem řek, ale v 5. stol. př. n. l. povýšil na boha moře. Lidé mu nosili dary a oběti, aby nevysychaly řeky a potoky. Dodnes je jeho jméno známé, s jeho jménem existuje mnoho lodí, jedna z planet sluneční soustavy je podle něj pojmenována.³⁷

Hádes x Pluto

Nejstarší bratr Dia a Poseidona, vládce celého podsvětí. Jeho povaha byla chmurná, proto mu podsvětí i vyhovovalo. Do jeho říše nikdy nepronikl jediný paprsek světla. Jednalo se o pustou rovinu, kde rostly pouze bledé květy asfodelu. Hranice této říše tvořilo 5 řek - zmrazující řeka Styx, řeka nářků Acherón, řeka zármutku Kókytos, ohnivá řeka Pyriflegethón a temná Léthé, díky které zapomeneme na všechno pozemské. Vstup do podsvětí hlídal trojhlavý pes Kerberos. Mrtvé přes řeku převážel stařec Cháron. Lidé Hádovu říši nenáviděli, protože se od něj nikdo živý nikdy nedostal. Našlo se pár hrdinů, jako byl Hérakles, kteří se do podsvětí dostali a vrátili se zpět na zem.

³⁴ Tamtéž, s. 228-229.

³⁵ ZIELIŃSKI, Tadeusz. *Výhledy, knihy zkušeností a úvah*, s. 30.

³⁶ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 380-383.

³⁷ Tamtéž, s. 307-308.

Hádes ze svého sídla vycházel jen málokdy, snad jen, když unesl svou manželku Persefonu, Diovu a Demétrinu dceru. Většina bohů ho neměla ráda, on jim to oplácel stejným dílem. S jeho jménem se setkáváme též v tabulkách lineárního písma „B“. Do věcí mezi nebem a zemí se nepletl. Z darů a obětí měl nejraději černé ovce, ze stromů mu byl zasvěcen cypřiš a z květů narcis.³⁸

Podle nejstarších římských koncepcí neměli Římané boha, který by vládl podsvětí. Až ve 4. st. př. n. l., díky vlivu řeckých mýtů, získávají boha, kterého nazývali Pluto. Manželkou mu byla Proserpina. Tento bůh neměl zdaleka takový význam, jako měl Hádes pro Řeky.³⁹

Hestie x Vesta

Hestie byla sestrou slavné trojice bohů, kteří vládli světu. Jednalo se o cudnou pannu, která odmítala bohy, jako byl Poseidon a Apollón. Nejvyšší bůh ji učinil bohyní domácího krbu. Právě krb zaujímal výjimečné postavení v domě díky náboženským představám. Její podoba je však sporná a pochybná.⁴⁰

Vesta - jednalo se o římský protějšek bohyně Hestie. Staroitalská bohyně domácího krbu. Kněžky bohyně Vesty musely dodržovat přísná pravidla. Směly používat pouze pramennou, či dešťovou vodu a oheň mohly rozdělovat jen pomocí tření 2 dřevků. Pokud toto porušily, následoval trest smrti.⁴¹

Deméter x Ceres

Deméter, bohyně zemědělství a rolníků. Jednalo se o jednu z mnoha obměn matky - Země. Řekové slavili svátek zvaný Eleusinie. Tento svátek byl zasvěcen právě Deméter. Je známo, že Deméter měla dceru Koré, která uchvátila jak Poseidona, tak Háda. Hádes Koré, jejíž druhé jméno je Persefona, unesl do podsvětí, kde si ji vzal. Deméter začala truchlit a příroda neprosperovala, proto nejvyšší bůh zakročil. Hádes musel slíbit, že svou manželku pustí na určitý čas z podsvětí na zem. Koré, tedy Persefona, představuje obilí pohřbené do země. Řekové si proto ztotožnili zemědělství a růst obilí podle pověsti o Persefoně. Ta zůstávala v podsvětí po 4 měsíce v období zimy (kdy je obilí zaseto) a zbývajících 8 měsíců dlí na zemi.⁴² Ceres byla bohyně zemědělství v Římě.⁴³

³⁸ Tamtéž, s. 164-166.

³⁹ Tamtéž, s. 372-373.

⁴⁰ LÖWE, Gerhard, STOLL Heinrich Alexander. *ABC antiky*, s. 144.

⁴¹ LÖWE, Gerhard, STOLL Heinrich Alexander. *ABC antiky*, s. 400.

⁴² VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 22-23.

⁴³ ZIELIŃSKI, Tadeusz. *Výhledy, knihy zkušeností a úvah*, s. 47-48.

Héra x Juno

Héra, manželka boha Dia, nejvyšší bohyně, královna nebes. I ona dokázala sesílat bouře, hromy a blesky. Říká se, že každá choť je díky Hére těchto činů schopná. Ochránkyně manželství, rodinného krbu. Proto je na svého manželka tak přísná, Zeus byl totiž velice záletnický typ. Jejími dětmi byla bohyně Hébe - bohyně mladosti, Ares – bůh války a ohně, Hefaistos – bůh řemesel a ohně.⁴⁴

S Juno se setkáváme v pramenné literatuře Říma jako s bohyní a ochránkyní žen. Jejím symbolem je husa. Husa nejspíše proto, že když došlo k obléhání Říma Gały, roku 392 př. n. l., byly to právě husy, které Římany upozornily na příchod cizinců. Husy upozornily svým kejháním na nepřítele, a proto se Řím mohl bránit.⁴⁵ Juno byla oslavována o každých Nonách (pátý či sedmý měsíc).⁴⁶

Athéna x Minerva

Nejoblíbenější dcera boha Dia, vytvořil ji sám ze své hlavy, kdy z ní vyskočila v plné zbroji. Jedná se o bohyni moudrosti a vítězství, spravedlnosti a umění. Homér tvrdí o Athénině zrození pouze to, že se narodila z Dia bez matky. Již zmiňovaný Hesiodos se domnívá, že se také narodila z Diovy hlavy poté, co pozřel bohyni moudrosti Métidu, která mu dle věštby měla porodit dceru, co měla být moudřejší než on. Po tomto pozření začala Dia bolet hlava až k prasknutí. Rozhodl se požádat boha Héfaišta, aby mu ji usekl. Když to udělal, vyskočila Athéna v plné zbroji. Říká se, že Athéna natolik milovala svého otce, že se nikdy neprovdala, i když byla velmi krásná a vznešená. Lidé na Athéninu poctu slavili tzv. Panathénaje. V tomto období (červenec- srpen) se jí nosily dary, zejména nové roucho.⁴⁷

Minerva byla původní bohyní Etrusků. Až v 7. - 6. stol. př. n. l. kult této bohyně převzali Římané. Společně s bohem Jupiterem a jeho manželkou Junou tvořili tzv. kapitolskou trojici božstev, kterým prokazovali Římané úctu nejvyšší.⁴⁸ Minerva nosila na

⁴⁴ CIRONIS, Petros. *Bohové a lidé*, s. 65-67.

⁴⁵ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 227-228.

⁴⁶ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 184.

⁴⁷ Tamtéž, s. 78-81.

⁴⁸ Tamtéž, s. 294.

hlavě přilbu a v ruce měla oštěp a aigidu, bájný štít potažený kozí kůží, na kterém byla namalována hlava Medusy.⁴⁹

Ares x Mars

Ares (ničitel), jeden ze dvou synů Héry a Dia. Bůh smrtící a ničivé války, miloval boj pro boj. Důvod války mu byl ukradený (konfrontace s Athénou - té důvod nebyl ukradený, byla bohyně spravedlnosti, proto jí na ní záleželo). Válečné řemeslo ovládal dokonale. Většinou se na bojišti objevil z ničeho nic s velkým štítem, měděným pancířem a bronzovým mečem, kde následně rozdával smrt. Pokud Arese oslepila jeho láska a vášeň k boji, musela zasáhnout Athéna, ta nad ním vždy zvítězila. Jako osoba byl Ares hezký, urostlý, podlehla mu i sama Afrodita, což dokazuje verš z Odyssey v předešlé části. Jeho protějškem v Římě byl Mars.⁵⁰

Afrodita x Venuše

Afrodita byla bohyně krásy a lásky, lásky smyslové, nikoliv však duševní.⁵¹ Hesiodos tvrdí, že se zrodila z mořské pěny, vystoupila na ostrov Kypr a okamžitě okouzila všechny svou krásou. Stala se jednou z nejmocnějších bohyní. Tato bohyně lásky však neměla neustále jen štěstí. Její otec jí za ženicha vybral toho nejnevzhlednějšího boha, tím byl Hefaistos, neustále upocený, chromý kovář. Proto si Afrodita našla milence, kterého ztvárnil bůh Ares. Jejím protějškem v Římě byla Venuše.⁵²

Artemis x Diana

Bohyně lovu, zvířat. Pro ni každý živý tvor, včetně nejmenšího ptáčka, měl význam. Bohyně lovu dovolila člověku nalovit si zvířat pouze tolik, kolik potřebuje k přežití. Nesmí ale vyhubit daný druh. Eleusinská mysteria dokazují, že Řekové byli v tomto směru velice humánní. Právě u zvířat bylo dobré a slušné zacházení samozřejmostí. Pokud se člověk vrátil z lovu, měl i tak nutkání očistit se, to tvrdí a dokazuje Zielinsky v díle Hesioda, Díla a Dny.

„Zvířatům jiný je stanoven řád, a jiný zas lidem. Ryby a šelmy i křídlatý pták se navzájem hltat smějí; zvířata mají právo, jež by bránila tomu. Lidé však mají právo...“⁵³

⁴⁹ Tamtéž, s. 184.

⁵⁰ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 60-62.

⁵¹ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 100.

⁵² ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 14-16.

⁵³ ZIELIŇSKI, Tadeusz. *Výhledy, knihy zkušeností a úvah*, s. 43-45.

Diana - bohyně měsíce a ochránkyně žen. Její chrámy se nacházely převážně v kopcích (Tifata u Capuy) nebo posvátných hájích (Aricia).⁵⁴

Apolón x Apollo

Bůh světla a slunce, života a pořádku, ochránce orby a stáda, vynikající střelec a věštec. Jeho sestrou byla bohyně lovu Artemis. Byl jedním z nejstarších řeckých bohů. Lid měl tohoto boha rád, protože ho chránil ve válce, léčil ho. Odměňoval dobré skutky, zlé trestal. Apolón také ochraňoval plavce, vystěhovalce. Tento bůh je prakticky potřebný dodnes, neboť pokud se podíváme na dnešní svět, vidíme celou řadu emigrantů, kteří utíkají před vlastním státem, musí opouštět nesvévolně svou rodinu. Málokterý uprchlík ví, že má svého ochranného boha. Na jeho počest se pořádaly v Delfách na jaře a na podzim velkolepé slavnosti. Byla zde i věštírna, která mu byla zasvěcená, neboť je známo, že Apollón věštil prostřednictvím svých stoupenců, jako byla známá Pýthie.⁵⁵

Hefaistos x Vulcanus

Bůh kovář, ohně, manžel krásné Afrodity, která tohoto boha podváděla s Areem. Byl to on, kdo Diovi svou sekerou rozpoltil hlavu. Nebyl příliš krásný, dokonce byl chromý, proto ho Héra svrhla z Olympu, ale on se vrátil zpět. Celý palác na Olympu předělal, zvelebil, zkrášlil. Celkově do života lidí příliš nezasahoval. V Římě to byl Vulcanus, kdo tomuto řemeslu vládl.⁵⁶

4.2.2 Hrdinové (héroové)

Součástí antických dějin jsou jak bohové, tak také homérští hrdinové, héroové. Tito lidé byli celkově statečnější a větší než normální člověk. Héroové jsou osoby, které mají větší přízeň od bohů, než obyčejný člověk. Proto se také někdy označují za polobohy. Často se skeptici domnívali, že hrdinové jsou nejspíše svržení bozi. Tento fakt je však nelogický, neboť heroizace započala až v pozdních dobách, kdy bohové byli již známí. Jak již bylo řečeno, bohové s některými hrdiny sympatizují, jako příklad je Paris, který je pod ochranou

⁵⁴ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 185.

⁵⁵ CIRONIS, Petros. *Bohové a lidé*, s. 68.

⁵⁶ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 168-170.

Afrodity. Odyssea chrání Athéna. Známy je také Herakles (římský Herkules), či Perseus, který ochránil Andromedu před zlým vodním netvorem, který ji chtěl spolknout.⁵⁷

Bohové trestali za prohřešky také i hrdiny. Pokud se jednalo o malý prohřešek, byl hrdina, či obyčejný člověk trestán za svého života. Když se však provinil tím, že chtěl oklamat samotného boha, trest následoval po smrti. Příkladem je Achilleus, který jako stín bez života v Hádově říši vzdychá, když promlouvá k Odysseovi, který se dostal do Hádovy říše:⁵⁸

*„Slavný ty Odyssee, jen smrt mi k útěše nechval! Spíš bych chtěl oračem být a někomu jinému sloužit, člověku chudému jen, jenž mnoho by majetku neměl, nežli zesnulým všem tu panovat v království mrtvých.“*⁵⁹

S ohledem na náboženství zjistíme, že bozi chránili tyto hrdiny, protože člověk je vždy a všude podroben jejich moci. Člověk v této době nebyl vyspělí natolik, aby dokázal vysvětlit některé přírodní či nadpřirozené jevy, proto se uchyluje k bohům, kteří vše vysvětlují pomocí svých schopností.

Obecně lze tvrdit, že nejvýznamnější úlohu v homérském období měly jeho báje. Vše se navzájem prolínalo, a proto je velmi těžké oddělit pouhou pověst, epos, mytologické představy autorů od skutečné víry. Většina těchto bájí, eposů, se snaží vysvětlit počátek jednotlivých kultů, státních zřízení atd.

4.3 Archaické a klasické období Řecka

Archaická epocha zahrnuje období v řeckých dějinách od 8. do 7. století př. n. l. Pro tuto dobu jsou typické městské státy, jako byly již zmíněné Athény, Korint, Sparta atd. Největší rozkvět těchto států dosahuje v období klasickém, kdy začínají řecko - perské války. Tyto epochy jsou spjaté jak s racionalismem, tak tradicionalismem. Tradicionalismus se objevuje u městských států, také už u Homéra. Odhaluje se zde i racionalismus jako reakce na příliš antropomorfizované představy Homérovy i Hesiodovy. V konfrontaci s touto představou můžeme uvést známého řeckého filozofa Xenofana, který se domníval, že

⁵⁷ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 16.

⁵⁸ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 16-17.

⁵⁹ Homér. *Odysseia*, s. 156.

neexistují žádní antropomorfizovaní bohové, ale pouze jeden bůh, které je totožný s vesmírem. O myšlení Homéra a Hesioda se vyjadřoval ve svých zlomcích takto: ⁶⁰

*„To všechno bohům přiřkli Homér a Hésiodos,
co u lidí je potupou a hanbou,
že kradou, cizoloží a že se navzájem podvádějí.“⁶¹*

Existovala celá další řada filozofů, kteří odmítali náboženství jako takové, hledali spíše racionální vysvětlení. Nepopírali existence bohů doslovně, to nastalo až o mnoho let později. Dalším filozofem, který se snažil vyvracet a zpochybňovat názory Homéra, byl atomista Démokritos.⁶²

„Lidé žádají v modlitbách od bohů zdraví, ale že mají v sobě moc nad ním, nevědí, a jednajíce ve své nevázanosti proti němu, stávají se svými žádostmi sami zrádci zdraví.“⁶³

Třetím příkladem je Epikúros. Jeho představa tkvěla v oproštění se od strachu z bohů, nemyslel tím však ateismus. Domníval se, že člověk svých jednáním není schopen ty dokonalé bytosti, jako jsou bohové, vyrušit z jejich blaženosti prostřednictvím svého jednání, aby byly schopny reagovat na jejich prosby a přání. Zároveň se však domnívá, že je důležitá modlitba. Člověk se musí upínat k něčemu vyššímu, než je on sám, proto bere bohy jako morální vzory. Odmítá názor Xenofana, nechápe bohy jako nebeská tělesa, tento názor striktně odmítá. Podle něj bylo toto pojetí zcela nepřijatelné, neboť odmítá nebeský řád a hvězdy jako něco živého, božského.⁶⁴

Vedle kultu velkých bohů a heroů tu byli i polobozi, které uctívali nejvíce venkovani. Démoni, sirény, nymfy. Tyto bytosti měly často polozvířecí podobu. Jako příklad můžeme uvést bůžka hájů Pána, který byl napůl člověk, napůl kozel. Celkově náboženství této doby kladlo převážně důraz na oficiální kultury dané obce, které spojují všechny občany dohromady.

⁶⁰ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 19-20.

⁶¹ Xenofanés. *Databáze zlomků předsokratovských myslitelů*, 21 DK B 11.

⁶² VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 20.

⁶³ Démokritos. *Databáze zlomků předsokratovských myslitelů*, 68 DK B 234.

⁶⁴ HOLZBACHOVÁ, Ivana. *André-Jean Festugière, Epikúros a jeho bohové*.

Zároveň docházelo k potlačování vztahu jednotlivce k bohu. A ti, co tento vztah naplňovali, byli označováni za sekty.⁶⁵ Příkladem jsou orfikové, pythagorejci atd.

4.4 Tajná náboženství v Řecku- mysteria, orfismus

Mystéria

Od 6. století př. n. l. se začínají objevovat tajná náboženství, která nechtějí čerpat pravé poznání pouze z mytologie, a proto hledají odpověď na své tužby jinde. Tedy v mystériích a orfismu.⁶⁶ Pojem mystéria je odvozen od slova „zasvěcený“, označuje tajemství, kterým oplývají dané kultury. Jejich stoupenci se musí řídit určitými pravidly. Tento pojem je však zavádějící.⁶⁷ Jedná se o ideu zdokonalování v mravní oblasti a také rituální čistotu jako minimum pro dokonalou posmrtnou blaženost.⁶⁸

Pojem mysteria v antickém Řecku neoznačuje kultury, které jsou spojovány s tajemstvím a utajením. Zde tyto kultury měly veřejný charakter, mohl se k nim připojit kdokoli. Jeden z nejnáměšších kultů byl kult Eleusinských mystérií, který se vytvořil okolo bohyně Deméter a její dcery Persefony (příběh byl zmíněn výše). Mystéria se slavila 2x do roka - v únoru a v září. Jednalo se o příběh vegetativního cyklu smrti a znovuzrození.⁶⁹ Malá se konala pouze na jaře v chrámu Deméter a Koré v Athénách. Jednalo se spíše o přípravu na zasvěcení a očištění se. Velká mystéria trvala 9 dní. Začínalo se průvodem s posvátnými předměty, které se nesly v koši cca 20 km z Eleusíny do Athén. V Athénách se kandidáti očistili v moři a obětovali bohům sele. Poté se vrací zpět do Eleusíny. Zde se vypil posvátný nápoj *kykeón*, jehož obsahem byla voda, krupička a máta.⁷⁰ Je zde také odkaz na spásu a vykoupení se ze smrti, jež každý člověk nachází na konci svého života.⁷¹ Cílem těchto Eleusinských mystérií bylo zajištění klidného a blaženého posmrtného života zasvěceným.

⁶⁵ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 22-25.

⁶⁶ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 102.

⁶⁷ VERNANT, Jean-Pierre. *Řecký člověk a jeho svět*, s. 237- 238.

⁶⁸ HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*, s. 67-68.

⁶⁹ VERNANT, Jean-Pierre. *Řecký člověk a jeho svět*, s. 237-238.

⁷⁰ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 76-78.

⁷¹ VERNANT, Jean-Pierre. *Řecký člověk a jeho svět*, s. 237-238.

Orfismus

Je hnutí nazvané podle Orfea – legendárního pěvce, který vstoupil do podsvětí. Jeho vznik se datuje do 5. stol. př. n. l. do Řecka. Pokud bychom se zaměřili na sociální hledisko, tak se toto hnutí zaměřuje na skupiny, které jsou vyloučeny ze společenského života. Ženy, cizinci a intelektuálové žijící na okraji společnosti. Tento kult měl přísný zákaz požívání masa. Spása člověka se zakládá na neustálém očišťování a následné spáse duše. Bohem orfického hnutí je Apollón *Katharhés*, „očišťovatel“. Až když se duše oprostí od těla, je možné dosáhnout blaženosti. Na přelomu 6. a 5. století se orfická tradice rozšiřuje. Právě pythagorejci se snaží tuto koncepci rozvinout do nauky o převtělování duše. Duch je nesmrtelný a duše může poté přecházet pomocí reinkarnace do jiných těl. Tato tradice zasáhla nejen Platona, ale také Aristotela, který ve svém díle *Etika Nikomachova* popisuje ódu na blaženost a blízkost k božství, která přísluší životu filozofa.⁷²

4.5 Helénismus

Termín helénismus v antice označoval správné užívání řeckého jazyka. Toto slovo se následně přeneslo i na proces, který přebírá řeckou kulturu a náboženství neřeckým člověkem. Epocha začíná nadvládou Alexandra Makedonského nad řeckými obcemi, které se snažil proti jejich vůli sjednotit pod vládu jednoho vladaře.⁷³ Nástupem Alexandra a jeho následníků – *diadochů*, muselo dojít vzhledem k dané situaci k vytvoření univerzálního boha ve smyslu ochránce a morálního vůdce celého světa, nikoliv pouze dané polis. Dříve, tedy v archaickém a klasickém období se ztrácel vztah jednotlivce a boha, toto se snaží helenismus navrátit zpět. Důležitý je pro něj jeho individuální vnitřní přístup a vztah k bohu. Díky expanzi Alexandra došlo k celé řadě promísení mezi řeckými a jinými kulty, převážně perskými (vzal si perskou princeznu), či egyptskými.⁷⁴ Díky tomuto sňatku došlo k vytvoření směsice řeckých a východních představ. Víra v bohy městských států upadala, začaly se vytvářet nové tradice a zvyky. Začíná se odhalovat vztah vnitřního stavu člověka a boha, který začali Helénové naplňovat pomocí kněžích. Od této chvíle není kněz pouhým „správcem“ chrámů, ale stává se

⁷² Tamtéž, s. 238-242.

⁷³ REBENICH, Stefan. *Antika: 101 nejdůležitějších otázek*, s. 20.

⁷⁴ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 25-28.

třetí osobou mezi člověkem a bohem. K nové představě o kněžích dopomohla hlavně tradice z východních kultur.⁷⁵

4.6 Zánik řeckého náboženství

Od 5. stol. př. n. l. dochází k úpadku náboženství. Řeční filozofové se nemohli smířit s myšlenkou řecké mytologie, ani z vědeckého či etického hlediska. A protože se filosofie stává významnou součástí řecké kultury, náboženství v této oblasti silně upadá. To se nestalo ale například v Egyptě, Babylónii, Indii, Persii, kdy filosofie se snoubila s náboženstvím a stala se jeho služkou. V Řecku to tak nebylo. Zde došlo k odluce těchto dvou složek. Díky Alexandrovi Makedonskému se řecké náboženství rozšiřuje prostřednictvím synkrece s perským a egyptským náboženstvím. Díky tomuto spojení dochází k rozšíření, nikoliv však k hloubkovému bádání. Isis byla ztotožněna s Deméter, Osiris s Dionysem. Poté řecké náboženství prohrává boj s křesťanstvím. Roku 392 byly díky ediktu císaře Theodosia uzavřeny poslední řecké chrámy.⁷⁶

5) ŘÍM

Římané jsou považováni za Indoevropany žijící na Apeninském poloostrově. Jejich vznik spočíval ve smíšení latinských a seinských kmenů, k nimž se postupně připojují Etruskové a Ligurové. Ze severu ovlivňovali Řím Keltové a z jihu působil vliv Řeků, proto nejspíše docházelo k celé řadě změn v náboženských názorech Říma. Vznik Říma popisuje legenda o Romulovi a Removi, podle které byl Řím založen Romulem roku 753 př. n. l. Důležitá dynastie v dějinách Říma je dynastie etruských králů (753-510), kdy byla roku 510 př. n. l. svržena a následně zřízena republika v čele se dvěma konzuly. Roku 217 př. n. l. se římské obyvatelstvo helenizuje. Od roku 31-14 př. n. l. se Řím stává císařstvím - císař Oktavián Augustus. V tomto období dochází ke snaze o reformu starého římského náboženství, rovněž v této době se objevuje křesťanství, které následně vítězí nad římským náboženstvím.⁷⁷

⁷⁵ HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, s. 191-200.

⁷⁶ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 104.

⁷⁷ Tamtéž, s. 104.

5.1 Římské náboženství

Tato část práce bude formulovat spíše obecné zásady římského náboženství, než specifikaci konkrétních bohů, která byla kvůli lepšímu přehledu zasazena do části kapitoly Řecko - bohové.

Jak již bylo zmíněno v kapitole bohové, římské náboženství má samozřejmě i své specifické rysy, kterými se odlišuje od řeckého. Tímto rysem může být formalismus, na kterém Římané silně lpěli. Snažili se o zachování starých božstev, kultů, modliteb. Každý rituál musel být vždy ve stejnou dobu a přesně podle starých zvyklostí. Modlitby musely být odříkávány ve starém jazyce, nesmělo být opomenuto jediné slovo a musel být nastolen naprostý klid. Římané nerozlišovali mezi církevním a občanským rokem. Typickým rysem jak náboženského, tak právního aktu byl zvyk. Příkladem může být vypovězení války. Při této příležitosti staří Římané vhodili zkrvavené kopí na nepřátelské území. Antropomorfizace římských bohů nastala až působením řeckých představ o víře. Odlišností oproti Řecku je snoubení magie s náboženstvím. Samozřejmě oficiálně se nepřipouštěla, ale podstatou magie v tomto pojetí je následující: lidé v Římě bohy neprosili, nevzývali je jako v Řecku, ale snažili se na ně vytvořit nátlak. Díky tomuto nátlaku se bůh cítí zavázán, a proto udělá to, co člověk od něj žádá. Tuto snahu nátlaků na bohy prostřednictvím člověka můžeme dokázat 2 typickými praktikami- *evocatio* a *devotio*. *Evocatio* spočívá ve vyvolávání boha nepřátelského města, aby přesídlil do Říma, kde dostane větší chrám a bude se mu dařit lépe. Pokud bůh tuto nabídku přijme, nepřátelské město ztrácí nad sebou božskou ochranu a tím pádem se stává kořistí Říma. Příkladem je vyvolávání Iunony z Vejí. Jednalo se o etruské město poblíž Říma, jež Římané obléhali a po 10 letech ukořistili. *Devotio* je prvek obětování sebe sama ve prospěch bohů. Jako příklad v knize od Olympu k Pantheonu je uveden Publius Decius Mus, který se roku 340 př. n. l. obětoval, aby Římané vyhráli proti Latinům. Římané podobně jako Řekové brali přírodní katastrofy jako formu trestů proti jejich osobě.⁷⁸

Všechny římské kmeny spojoval jediný bůh a to Jupiter, tento bůh byl bohem mravního řádu, později ho oslovují Jupiter Optimus Maximus. Jupiter Optimus Maximus v překladu znamená nejlepší, nejvznešenější. Díky tomuto stanovisku mu byla přiřčena nejvyšší moc nad světem. Postupným vývojem společnosti dochází k myšlence získávání bohů cizích měst ve prospěch Říma, proto Římané odlišovali své bohy a bohy, které získali díky nastolení lepších podmínek pro boha od nich samotných. Své bohy označovali: *di*

⁷⁸ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 25-28.

indigites - Jupiter, Juno, Janus (bůh počátku), Mars, Quirinus (ztotožňován se zakladatelem Říma, Romulem), Vesta, Saturn atd. Bohové cizí *di novensides* byli buďto:

- a) italičtí- Diana, Minerva,
- b) řeckého původu- Apollo, Neptun, Merkur
- c) cizího původu⁷⁹

Kromě hlavních bohů - 12 mužských a 8 ženských (*dii maiores*), měli Římané i řadu druhořadých bohů (*dii minores*). Jednalo se o bohy, kteří měli jistou funkci převážně v oblasti výchovy člověka. Ukázkou je božstvo Cuminu, které se starala o malé dítě v kolébce.⁸⁰

V další části se budeme zabývat jednotlivými historicko - státními útvary a jejich vztahem k náboženství.

5.2 Doba republikánská (509 př. n. l. - 31 př. n. l.)

Za doby republikánské je patrný největší vliv řeckého impéria zajisté s vlastní specifičností. Je zde vidět typická propojenost mezi Řeckem a Římem. Dokazuje to otázka již zmíněného *les majores* a jejich prototypů z řeckého náboženství. Zeus - Jupiter, Héra - Juno, Apollón - Apollo, Artemis - Diana, Afrodita - Venus, Ares - Mars, Deméter - Ceres, Athéna - Minerva, Hefaistos - Vulcanos, Poseidon - Neptun, Hestie - Vesta. Ve 3. stol. př. n. l. dochází ke krizi. Do římského náboženství začaly pronikat řecké, ale zároveň i orientální prvky. Římský senát neviděl toto vnikání cizích náboženství vůbec rád, proto je zakazoval. Jisté je, že této invazi nezabránil, stále se objevují tajná sdružení a kulty. Tyto kulty se shromažďovaly v oblasti ostrova Délu. Jako příklad zakázaného kultu můžeme dle knihy *Od Olympu k Pantheonu* uvést Bakchanálie. Zde je podrobně popsán tento kult. V 1. století dochází k úpadku víry ve staré bohy a sílí víra v jednotlivá menší božstva.⁸¹

5.3 Doba císařská (31 př. n. l. – 476 n. l.)

V této éře si císař svou moc nezajišťoval pouze politicky, ale i nábožensky. Caesar je toho značným důkazem. Po jeho smrti nastoupil samovládce Augustus (27 př. n. l. – 14 př. n. l.). Slavný Caesar a jeho adoptivní syn Augustus pocházeli ze starého rodu Juliů. Tento rod se považoval za božský, neboť se odvozoval od bájného Jula, syna Ascania, který byl synem Aeneovým. Aeneus byl božského původu, protože jeho smrtelnému otci ho porodila bohyně

⁷⁹ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 105-107.

⁸⁰ Tamtéž, s. 105-107.

⁸¹ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 35-37.

Venuše. Tuto báji zpracoval jak slavný Vergilius ve své Aeneidě, tak římský básník Ovidius, který se zasloužil o obrodu náboženství i prostřednictvím svého Kalendáře (Fasti), v němž zpracoval všechny římské svátky.

Císař Augustus si přisvojil titul nejvyššího pontifika, a díky tomu se stal rozhodující osobou v oblasti římské víry. Císař byl z náboženského hlediska obdařen dary od bohů. První z nich byl nejdůležitější, jednalo se o dar charisma. Dále musel mít vladařské schopnosti či ctnosti. Dalším významným člověkem Říma byl Augustův zeť a přítel Marcus Vipsanuis Agrippa, který byl nazýván druhým mužem císařství. Právě Agrippovi vděčíme za stavbu Panteonu, chrámu zasvěceného všem bohům. I přes to, že zde byly sochy jak Caesara, Agrippy, tak i Augusta. Nacházely se ve sloupové předsíni, což v jisté alegorii znamenalo, že tyto muži střeží přístup k bohům. Od 3. stol. př. n. l. dochází k ztotožňování císaře s bohem. Římský kult měl pro tento post speciální název: *dominus et deus* (pán a bůh). Proto se pro císaře vykonávají bohoslužby a přinášejí se oběti. Následně ve 2. století proniká nepatrná snaha křesťanství prosadit se oproti římskému kultu.⁸²

5.4 Divotvůrci a gnostikové

Je známo, že jak v Řecku, tak v Římě byly zakázány všechny okultní vědy, ale přesto zde byly. V Římě už koncem republiky a v průběhu doby císařské vzrůstá význam magie a astronomie. Tento vliv se císaři snažili ohraničit prostřednictvím neustálého obnovování zákona o zákazu těchto praktik, vydaného už v roce 138 př. n. l. Proti racionálnímu římskému a řeckému náboženství stojí iracionální prvky spiritismu, okultismu.⁸³

Svůj vliv ztrácí velké věštiny, jako byla Apollónova věšтина v Delfách, která v dávných dobách představovala největší sociokulturní instituci antického náboženství a světa.⁸⁴ Naopak se objevují soukromí věštcí, proroci, mágové, divotvůrci. Všichni tyto lidé byli považováni za kouzelníky, kteří oplývají charismatickými dary, které si sami sobě přisoudili. Jedním z hlavních představitelů divotvůrců byl Apollónios z Tyany (1. stol. n. l.), považovaný za největšího kouzelníka a mága. Vypráví se legenda o tom, že byl souzen v Římě císařem Domitianem, ale tajně se vytratil, zmizel a následně byl spatřen až v Malé Asii. Za zakladatele gnostiků byl považován Simon Magus, Šimon Kouzelník. Jeho existenci

⁸² Tamtéž, s. 37-42.

⁸³ Tamtéž, s. 43.

⁸⁴ CHALUPA, Aleš. *Pýthie a inspirovaná věštba v Delfské věštině: Sociokulturní a kognitivní perspektiva*, s. 59.

můžeme potvrdit díky Skutkům apoštolů v 8. kapitole, kde se uvádí, že za peníze si chtěl od apoštolů koupit moc udílet vkládáním rukou dary Ducha svatého. Proto jsou gnostikové považováni za nábožensko - filozofický směr, který pronikal jako sekta do křesťanství. Základem této gnose je prostředí neortodoxní židovské diaspory. Popírá křesťanské představy díky snížení existence Boha na pouhého stvořitele špatného světa, ve kterém je duše uvězněna jako ve schránce. Jak je z předchozí věty patrné, tito gnostikové navazují na našeho známého Platóna a jeho platonismu a částečně na učení novopythagorejců. Dle jejich stanovisek nejvyšší bůh absolutně neodpovídá žádnému stvořiteli, je totiž neznámý a jeho emanencí jsou všechny vyšší a nižší nebeské bytosti. Tato gnoseologie silně napadala křesťanství díky svému doketismu, tedy nauce o tom, že Ježíš Kristus měl pouze zdánlivé tělo, a proto nemohl být ukřižován.⁸⁵

5.5 Zánik římského náboženství

Je patrné z předchozí části, že na konci republiky proniká do Říma helénismus a s ním samozřejmě i skepticismus. Proto Římané přetvářejí své písennictví, umění, zvyklosti podle řeckého vzoru. Filozofické školy veřejně pomlouvají bohy a nazývají je „*religio Numae*“. Filozof Cicero se na fóru dovolává bohů, ale v tichosti soukromí do svých spisů zanáší informace o neexistenci bohů. Větší úpadek nastává v době císařské, kdy dochází k zbožštění císařského titulu. Již zmíněný císař Augustus, původně Octavianus, si přisvojil tento titul, který v překladu znamená zasvěcen pro službu boží. Druhým aspektem zániku římského náboženství je tu pronikání nových kultů, převážně východních. Hlavně egyptský, který s sebou přináší bohyni Isis a boha Osirise. Všechny tyto okolnosti dovršil nástup křesťanství, který byl zánikem římského náboženství. Sám slavný Vergilius uvedl, že pro římský národ v oblasti náboženství je základem učení Kristovo, tedy „cesta, pravda a život“.⁸⁶

⁸⁵ VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*, s. 43-45.

⁸⁶ KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*, s. 109-110.

6) VZTAH ANTICKÝCH FILOZOFŮ K POJMU BOHA

Zaměřením se na západní kultury zjistíme, že prakticky veškerý počátek se nachází u Řeků a Římanů. Ať už se jedná o umění, politiku, logiku, tak i přirozenou teologii. Není však jasné, kde přesně bychom měli vyhledávat původní smysl našeho filozofického pojmu Boha.⁸⁷ Je ale známo, že řečtí a římscí antičtí myslitelé zaujali jako první stanovisko vůči nezávislé filozofické úvaze o náboženství. V těchto oblastech nebyly pouze shromažďovány informace o různorodosti náboženských kultur. Zde vznikla první pojednání o vzniku, podstatě náboženství. Tato antická filozofie převzala své myšlenky z prastarých mytologických vyprávění, kultovních obřadů atd. Proto vždy byla víra jedním z hlavních témat filosofie od jejích počátků. Hlavním zdrojem filozofických představ a spekulací o pojmu boha je nejspíše dán společnými a státními prvky. Zde nebyli kněží jako jedna z částí společenských kast. A díky tomuto hledisku mohl jednotlivec sám uvažovat a nezávisle přemýšlet nad náboženskými problémy, aniž by byl kontrolován morálním dohlížečím v podobě kněze. Prostřednictvím vnitřního „volnomyšlenkářství“ v podobě volnosti v oblasti víry docházelo pochopitelně k již zmíněným spekulacím. Zvláštním rysem řecké úvahy o náboženství je jakési utváření představ kritiky náboženství. Záslouhou této řecké filozofie se vytvářel určitý typ filosofie náboženství, která byla označována jako kritika předracionálního vědomí. Antická filosofie náboženství se snaží o hledání příčiny přirozenou cestou v podobě hledání počátku v lidské psychice, či přírodních jevech, oproti náboženství, které se snaží nalézat původ v něčem nadpřirozeném. Filosofie chtěla ukázat jasnou neadekvátnost mytologických úvah. Dle filosofie se máme opírat o příčiny v lidské psychice. Převážně strach nám ukazuje, že člověk i přes svou náboženskou volnost se bojí jakýmkoliv způsobem si zneprátnit bohy. Díky kritice starého mytologicky pojatého náboženství dochází k hledání nových představ o božstvu.⁸⁸

Již v době archaické a klasické to byl Epikuros, Demokritos, Xenofánés, jejichž koncepce pojetí náboženství a boha jsou zachyceny v předešlých částech této práce. Jako stoupence Epikurova učení je potřeba uvést i některého z filozofů Říma. Byl jím Titus Lucretius Cara, jenž napsal dílo *O přírodě*. Víra v jeho učení je jen síla, která člověka utlačuje, brání mu, aby se dále rozvíjel. Zabývá se koncepcí Epikura, podle něhož je třeba

⁸⁷ GILSON, Étienne. *Bůh a filosofie*, s. 13.

⁸⁸ HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*, s. 61-66.

zbavit lidstvo strachu z bohů, již jsou nepřitelem lidského štěstí. Jako další za zmínku stojí pythagorejské učení, jehož zakladatelem není nikdo jiný než slavný Pythagoras ze Samu. Pythagoras a jeho učenci zásadně odmítali Homéra a Hesioda. Kriticky nahlíželi na dary bohům prostřednictvím obětí. Základem těchto studií byla nauka o duši. Duše v jejich koncepci se však liší od těla. Tělo je součástí pozemského bytí a vše, co je spojeno s pozemskostí, je pomíjivé, nečisté, kdežto to, co je spojeno s duší a éterem, je nesmrtelné. Tato duše tíhne k božství. Každá duše nicméně není schopná dosáhnout nejvyšší podstaty. Podaří se to pouze té, která bez hříchu dokáže prožít 3 pozemské životy. Pokud tento požadavek nesplní, je nucena se znovu a znovu narodit v jiných tělech. Pythagoras předpokládal, že utrpení, strach a všechny afekty nejsou pouze vůlí bohů, ale člověk si je způsobuje svými vlastními činy.⁸⁹ Pokud půjdeme po časové ose dále, narazíme na sofisty. Z nich nejznámější je Protágoras, který vytvořil spis O bozích a jasně zde říká toto:

„O bozích nemohu věděti, ani že jsou, ani že nejsou, ani jakou mají podobu. Neboť mnoho věcí brání to věděti i zjevnost i krátký život člověka“⁹⁰

I tato věta stačila k tomu, aby byl filozof souzen za bezbožectví, neboť slovem „zjevnost“ zásadně poukazuje na fakt, že bohové nejsou bezprostředním objektem našeho smyslového vnímání. Vrcholným představitelem této náboženské reakce je Sokrates. Tento filozof byl též obviněn nejen z toho, že zavádí dle skeptiků nová božstva, ale také nevěří v božstva, ve která věří jeho obec. Zaměřením se na Sokrata a jeho pohled na Homérské olympské bohy zjistíme, že nad samotného Dia stavěl tzv. „vnitřní hlas“ neboli *Daimonion*. Tento hlas je schopen člověka varovat před špatným chováním a skutky. Jeho reflexe však podrývala autoritu Athénské demokracie a proto byl slavný Sokrates uvězněn. Na jeho myšlení navazuje jeden z nejslavnějších řeckých filozofů, Platón.⁹¹

Platón a jeho pojetí boha je kapitola sama pro sebe, neboť v jeho dialektu mají slova jako bůh, božský, božství naprosto jiný význam v jeho jednotlivých myšlenkových pohnutkách. Těmito pojmy neoznačuje pouze to, co je spojeno s bohem, ale také to, co souvisí s jeho známým světem idejí. Martin Boršík ve svém článku pro časopis *Religio*, uvádí až 8 různých pojetí v Platonových koncepcích: 1) Bohem je pro Platóna duše, jedná se o božský

⁸⁹ Tamtéž, s. 61-88.

⁹⁰ SVOBODA, Karel. *Zlomky předsokratovských myslitelů*, s. 137.

⁹¹ HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*, s. 61-82.

prvek, který je podobný idejím. Je původcem veškerého pohybu a tím může ovládat i pohyby celého světa.

2) Bohem je vesmír. Vesmír je ovládán rozumovou složkou duše. Je bohem, ke kterému si lidé modlí, aby jim požehnal či uložil pokání.

3) Božským tělesům je dána jejich božskost prostřednictvím rozumové složky duše. Platon ale váhá nad vztahem rozumové složky k látce těchto nebeských těles. Zda tělesa jsou ožívována touto částí duše, či v sobě mají svůj vlastní vnitřní princip, který jim umožňuje zrodit se.

4) Bohem je také nazýván tvůrce dialogu *Tímaios*.

5) Něco jiného představují bohové v *Ústavě*. Zde je bůh jednoduchý, pravdivý, neproměnný.

6) V díle *Zákony* se objevuje „plnokrevný“ bůh. Platón zde nechává boha, aby si s člověkem hrál.

7) V *Tímainovi* je kromě „věčného boha“ zmínka o věčných bozích.

8) V díle *Theaitétos* mluví o myšlence připodobňování bohu podle možnosti. Výrazem bůh se v této koncepci myslí nejvyšší dokonalost, metaforické vyjádření dobra.⁹²

Otázkou a spekulací však zůstává, zda Platón opravdu viděl Ideu Dobra jako to nejvyšší, tedy boha. V tomto případě dochází však ke konfrontaci, neboť filozof nikdy tuto tezi neřekl. Platónská idea je božštější než bůh, ale přesto nemůže být bohem. Jako příklad můžeme uvést člověka. Pokud ho bereme jako jedno tělo oživené duší, pak není bohem, protože je smrtelný a zranitelný. Oproti tomu duše je to, co je živé, božské. Filozof chápe víru jako něco, co nám dali do vínku předci, ale je potřeba tuto informaci racionálně zdůvodnit. Proto je člověk chápán jako to, co je pomíjivé, ale proč se hýbe? Protože uvnitř sebe má duši, která je božská a umožňuje mu vykonávat různé věci. Dle Platóna je duše člověka prototypem pro vytvoření pojmu boha. Je to velmi jednoduché. Pokud se člověk hýbe díky své duši, jak to že se hýbou hvězdy? Mají také svoji duši? Pokud vše dosud napsané odsouhlasíme, pak si musíme přiznat, že v každé hvězdě je bůh. Tedy ve všem je bůh.⁹³

Svým způsobem na Platóna a jeho koncepci o původu filozofického pojetí boha navazuje Aristoteles. Dílo *Metafyzika* se stalo rozhodující v jeho myšlení, to tvrdí ve své knize Friedo Rickem: „Hlavní přínos metafyziky, který určil další dějiny filosofické teologie,

⁹² BOŠTÍK, Martin. *O pojmu „boha“ v Platónově myšlení*, s. 227- 229.

⁹³ GILSON, Étienne. *Bůh a filosofie*, s. 23-26.

musíme spatřovat v tom, že Aristoteles pojem boha vysvětlil pojmem bytí. Aristotelská nauka o bohu je ontologií: Otázka po významu slova "být" vede k pojmu boha." ⁹⁴

Pokud bychom se zeptali Aristotela na Platóna a jeho pojetí duše. Poznamenal by, že každý jedinec je obdařen vlastní duší, ta je spojena s tělem, proto musí být smrtelná. Duše zaniká spolu s tělem, tedy smrtí. ⁹⁵

Aristoteles popisuje boha jako prvního hybatele, který dokáže hýbat se vším, díky své „žádostivosti a myšlení“. Bůh, tedy nehybný hybatel je nejdokonalejší jsoucnem, nejvyšší a nejlepší, který udává řád dění na světě. Tento nehybný hybatel je dokonalým jsoucnem a zároveň nejvyšším dobrem. Otázkou však zůstává, nedopouštíme se závažné chyby, kdy antropomorfizujeme našeho „boha“ díky psychickým kategoriím jako je žádostivost a myšlení? Odpovědí na tuto otázku, je cíl všech živých tvorů. A tím je rozmnožování. Ať už se jedná o rostlinu, zvíře, či člověka, každý z nich se chce podílet na koloběhu, který je věčný, božský. K tomuto konci směřují všechny živé bytosti, to naplňuje jejich cíl. Živé bytosti však nejsou schopné se jako nejvyšší jsoucnem těšit neustálému životu, nemůžou existovat věčně. Proto se snaží každý živočich podílet na božském tak, jak nejvíce může. Rostliny a živočichové díky tomu, že nejsou schopni docílit nejvyššího cíle se alespoň snaží prostřednictvím svých potomků k němu dojít. V tomto smyslu tyto bytosti pouze „touží“ po věčném bohu. ⁹⁶

⁹⁴ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 112.

⁹⁵ GILSON, Étienne. *Bůh a filosofie*, s. 27.

⁹⁶ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 109.

7) ZÁVĚR

Na začátku práce si autorka klade za cíl vytvořit koncepci, která bude vykreslovat základní povědomí o náboženství v antickém Řecku a Římě. Vztah společnosti, která díky svým skepsím a reflexím způsobila řadu změn v myšlenkových pochodech člověka v oblasti religionistiky a filozofie náboženství. Dále je zde snaha porovnat tyto rozdíly v jednotlivých historických érách.

Vztah antického člověka k bohům byl z počátku velmi přívětivý. Bůh zde působil jako ochránce morálního kodexu, podle kterého se měli lidé řídit. Přírodní jevy nebylo možno racionálně vysvětlit a tím se člověk více začíná zajímat o náboženství. Díky tomuto upevňujícímu se vztahu bylo vše možno odůvodnit a podložit nehmatatelným důkazem, za vším stojí bůh. Za hromy a blesky, Zeus (Jupiter). Za smrt mohl Hádés (Pluto), za války Ares (Mars), za povodně Poseidon (Neptun) atd. Proto se lidé snažili tyto bohy usměrnit, či získat jejich přízeň prostřednictvím materiálních obětí.

I přes to, že v antickém náboženství byl bůh spíše abstraktního původu, pomineme-li báje o převtělení Athény a jiných, tu byla snaha o nalezení fyzických zprostředkovatelů boží vůle. V homérické epoše to jsou héroové, slavní potomci lidí a bohů, kteří ztvárňují „pozemské bohy“, už jen svými činy. Slavným pozemským „bohem“ mohl být Perseus, Oddyseus a mnoho dalších. Naopak v Římě to nebyli héroové, kdo byl považován za boha, ale císaři. Pro tento post užívali od 3. stol. př. n. l. speciální název - *dominus et deus*, tedy pán a bůh.

K velkému zvratu vztahu člověka a boha v antickém Řecku došlo v klasické a archaické době. V těchto érách došlo ke konfrontaci mezi homérovským pojetím bohů a učením filozofů, kteří se snažili nalézt pravou podstatu boha pomocí racionálního odůvodnění. Je třeba mít na paměti, že i následující historické období vneslo do celého antického náboženství prvky cizích kultur, které nikterak neusnadnily poklidnou cestu víry ve starověkém Řecku a Římě. Celá společnost i samotný člověk se ocitají v krizi identity. Práce končí touto krizí a nastolením křesťanství, které bylo tím, co antický člověk v danou chvíli potřeboval.

Závěrem lze tedy říci, že i přes veškerou snahu se nepodařilo udržet dané poměry, jak v antickém náboženství, tak v kultuře. Ne však nadarmo vytvořili staří Řekové pojem Kalokaghatia.

8) SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

CIRONIS, Petros. *Bohové a lidé*. Rokycany: Státní okresní archiv Rokycany, 2002, 138 s.

GILSON, Étienne. *Bůh a filosofie*. 1. Vydání. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. ISBN 808524165x.

HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 9788024724270.

Homér. *Ílias*. 9. Vydání. Přeložil Rudolf Mertlík. Praha: Odeon 1980, 512 s.

Homér. *Odysseia*. 13. Vydání. Přeložil Rudolf Mertlík. Praha: Odeon 1984, 355 s.

HOŠEK, Radislav. *Náboženství antického Řecka*. 1. Vydání. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 807021516x.

KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. 1. Vydání. Praha: Orbis, 1960, 296 s.

KUBALÍK, Josef. *Dějiny náboženství*. 3. Vydání. Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1976, 150 s.

LISOVÝ, Igor. *Za stínem minulosti: kapitoly o antické každodenní kultuře 1*. 1. Vydání. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7368-844-8.

LÖWE, Gerhard, STOLL Heinrich Alexander. *ABC antiky*. 2. Vydání. Překlad Dalibor Plichta. Praha: Ivo Železný, 2000. ISBN 80-240-1376-2.

REBENICH, Stefan. *Antika: 101 nejdůležitějších otázek*. 1. Vydání. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2007. ISBN 978-80-903873-8-6.

RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. 2. Vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-134-9.

VERNANT, Jean-Pierre. *Řecký člověk a jeho svět*. 1. Vydání. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-731-6.

SVOBODA, Karel. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. 2. Vydání. Praha: Československá akademie věd, 1962, 200 s.

VIDMAN, Ladislav. *Od Olympu k Panteonu: antické náboženství a morálka*. 1. Vydání. Praha: Vyšehrad, 1986. ISBN 80-7021-221-7.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. 1. Vydání. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 337.

ZIELIŃSKI, Tadeusz. *Výhledy, knihy zkušeností a úvah*. MATHESIUS, Vilém. KOZÁK, Jan. B. Praha: Melantrich, a. s., 1930. Svazek 2, 184 s.

Internetové zdroje

BOŠTÍK, Martin. *O pojmu „boha“ v Platónově myšlení*. [online]. Religio. 2003, 11 (2), s. 227-240. [cit. 28.3.2015]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/>

Démokritos. *Databáze zlomků před Sokratovských myslitelů*. [online]. Zlomek: 68 DK B 234. [cit. 28.3.2015.] Dostupné z: <http://www.presokratici.cz/>

HOLZBACHOVÁ, Ivana. *André-Jean Festugière, Epikúros a jeho bohové*. [online]. Religio. 1997, 5(2). [cit. 28.3.2015.] Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/>

CHALUPA, Aleš. *Pýthie a inspirovaná věštba v Delfské věštírně: Sociokulturní a kognitivní perspektiva* [online]. Religio. 2010, 18 (1), s. 59-84. [cit. 28.3.2015.] Dostupné z : <https://digilib.phil.muni.cz/>

Xenofanés. *Databáze zlomků před Sokratovských myslitelů*. [online]. Zlomek: 21DK B 11. [cit. 28.3.2015.] Dostupné z: <http://www.presokratici.cz/>

9) RESUMÉ

This bachelor's work is concerned with the description of religious ideas about the Ancient Greece and Rome, the transformation of these religious ideas in particular historical periods and the attitude of human being to the religion. The consequent aim is to catch this attitude. The primary source is Homer's work, his epic Iliad and Odyssey.

The first part of this work is the determination of the terms of the ancient times, the religion and the attitude of human being to the God.

Next comes the Ancient Greece, here are caught the changes of the view of human being to the religion and gods in historical periods. Minoan- myken culture became the cradle of the religious idea of the Ancient Greece. Next there are caught three main historical periods- Homer's, Classical and Archaic periods. In Homer's period there is mentioned the list of main gods of the Ancient Greece along with their Roman counterparts to be seen the obvious similarity and the connection among the ancient religion in particular countries.

The third part is the religion and culture of the Ancient Rome. There are mentioned distinctive features of this religion. In the Imperial Period there comes about the big change in the religion sphere. From the third century BC the Emperor started to identify with the God. Subsequently the ancient culture and religion fade out and the Christianity starts.

The last part of this work is the approach to the God in the study of some ancient philosophers, for example Epikúros, Démokritos, Xenofanés, Pythagoras, Sokrates, Platón and Aristoteles.

The aim of this work is to catch the attitude of the human beings to the gods on the basis of the summary of religious ideas in the Ancient Greece and Rome